

O‘QUVCHI QIZLARNING PSIXOLOGIK HOLATINI O‘RGANISH HAMDA ERTA TURMUSH HOLATLARINI OLDINI OLISH MASALALARI

Sidiqova Lola Rixsiboyevna

Toshkent viloyati, Toshkent tumani

25-umumiy o‘rta ta’lim maktabi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘quvchi qizlarning psixologik holatini o‘rganish, ularning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar hamda erta turmush holatlarining oldini olish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, maktab amaliyotchi psixologi, pedagoglar va ota-onalarning hamkorligi orqali qizlarning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatish va hayotiy maqsadlarini shakllantirish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi qizlar, psixologik holat, erta turmush, tarbiya, ijtimoiy muhit, psixologik yordam, profilaktika.

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotidagi muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda shaxsning dunyoqarashi, qiziqishlari, maqsadlari va kelajak rejalari shakllanadi. O‘quvchi qizlarning psixologik holatini o‘rganish esa ularning shaxsiy rivojlanishini to‘g‘ri yo‘naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda jamiyatda dolzarb masalalardan biri bu o‘quvchi qizlar o‘rtasida erta turmush holatlarining uchrab turishidir. Erta turmush ko‘plab psixologik, ijtimoiy va sog‘liq bilan bog‘liq muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun ham bu masalani chuqur o‘rganish va uning oldini olish muhim hisoblanadi.

O‘quvchi qizlarning psixologik holati ko‘plab omillar ta’sirida shakllanadi. Ular qatoriga oilaviy muhit, tengdoshlar bilan munosabatlar, maktabdagi psixologik muhit hamda ijtimoiy omillar kiradi. Agar qizlar o‘zlarini erkin ifoda eta oladigan va qo‘llab-quvvatlanadigan muhitda bo‘lsa, ularning ruhiy rivojlanishi barqaror bo‘ladi.

Maktab amaliyotchi psixologi o‘quvchi qizlarning psixologik holatini o‘rganishda muhim rol o‘ynaydi. Psixolog turli diagnostik metodlar, suhbatlar va kuzatuvlar orqali o‘quvchilarning ruhiy holatini tahlil qiladi. Shuningdek, o‘quvchilar bilan individual suhbatlar o‘tkazib, ularning muammolarini aniqlashga harakat qiladi.

Erta turmush holatlarining oldini olish uchun maktabda profilaktik ishlarni olib borish muhimdir. Bu jarayonda o‘quvchilar bilan turli treninglar, davra suhbatlari va tarbiyaviy mashg‘ulotlar tashkil etiladi. Ushbu mashg‘ulotlar orqali qizlarda mustaqil fikrlash, o‘z hayoti uchun mas’uliyatni his qilish hamda kelajak rejalari haqida o‘ylash ko‘nikmalari shakllantiriladi.

Ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining ta'lim olishiga, uning shaxs sifatida rivojlanishiga e'tibor qaratishi zarur. Qizlarning ta'lim olishi va kasb egallashi kelajakda ularning mustaqil hayot qurishiga yordam beradi.

Shuningdek, o'quvchi qizlarda o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantirish ham muhimdir. Agar qizlar o'z qobiliyatlariga ishonsa va kelajak rejalari aniq bo'lsa, ular o'z hayotini ongli ravishda rejalashtiradi. Bu esa erta turmush kabi holatlarning oldini olishga yordam beradi. O'quvchi qizlarning psixologik holatini o'rganish hamda erta turmush holatlarining oldini olish ta'lim muassasalarining muhim vazifalaridan biridir. Maktab psixologi, pedagoglar va ota-onalarning hamkorligi orqali o'quvchi qizlarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda ularni kelajak hayotiga tayyorlash mumkin. Nikoh yoshi mamlakatga bog'liq va qizlar va o'g'il bolalar uchun farq qilishi mumkin. Yaqin vaqtgacha ko'plab mamlakatlarda qizlarning turmush qurish yoshi o'g'il bolalarnikiga qaraganda pastroq bo'lgan bo'lsa, hozir ko'p joylarda gender tengligini saqlash maqsadida qiz bolalar yoshiga ko'tarildi. Nikoh uchun talab qilinadigan yosh va boshqa shartlar har bir mamlakatda bir-biridan farq qiladi, lekin qoida tariqasida, yosh o'n sakkiz yoshdan boshlab belgilanadi. Aksariyat mamlakatlar ota-onalarning roziligi yoki sud ruxsati bilan oldindan belgilangan yoshda turmush qurishga ruxsat beradi, ba'zi mamlakatlar esa, agar qiz homilador bo'lsa, yoshlarga turmushga chiqishga ruxsat beradi. Nikoh yoshini ko'pchilik tug'ilish yoshi yoki jinsiy rozilik yoshi bilan aralashtirib yubormaslik kerak, garchi ba'zi joylarda ular bir xil bo'lishi mumkin.

Organizmning yetuklik yoki balog'atga yetganligi ijtimoiy tomondan uning turmush qurishga tayyor ekanligini bildiradi. Balog'atga yetganlik belgilariga, ham jismonan, ham aqlan rivojlanganlik, mas'uliyat va javobgarlik hissini tuyuvchi, tibbiyot jihatdan esa ikkilamchi jinsiy bezlarning to'liq shakllanganligi, organ va organlar sistemasining takomillashganligi, qiz bolalarda homiladorlikka anatomik tayyor ekanliklari kabi belgilar bilan belgilanadi. O'spirinlik yosh davrida qiz bolada 13 yoshdan to 18 yoshgacha, o'g'il bolada 15-16 yoshdan to 19-20 yoshgacha davom etadi. Ushbu davr jinsiy bezlar funksiyasini kuchayishi, ikkilamchi jinsiy organlar shakllanishining yakunlanishi bilan tavsiflanadi. Boshqa ichki sekretsiya bezlarining, ayniqsa, gipofiz va qalqonsimon bezning funksiyalari ham kuchayadi. Timus bezi bundan mustasno, uning involyusiyasi davom etadi. Barcha azolar va tizimlar funksiyasi, uzluksiz rivojlanish oqibatida, sezilarli darajada takomillashadi. Ana shu davr o'tib, balog'at davriga o'tganidan so'ng turmush qurishga tavsiya beriladi. Lekin voyaga yetmagan qiz bolalarni erta turmushga berish hozirgi kundagi eng dolzarb global muammolardan biriga aylanib bormoqda.

Erta nikoh 18 yoshga to'lmagan har qanday shaxsning rasmiy yoki norasmiy ittifoqi bo'lib, inson va bola huquqlari buzilishidir. Erta nokohlarga barxam berish

butun dunyoda Barqaror rivojlanish maqsadlarining 5-maqsadi doirasida gender tenglikka erishining asosiy maqsadi sifatida e'tirof etilgan. U Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya, Aholi va taraqqiyot bo'yicha xalqaro konferensiya va uning Harakat dasturiga kiritilgan. 2020 yilda Birlashgan Millatlar tashkiloti Bosh assambleyasining 75-sessiyasi 3-qi'mitasida bolalar, erta va majburiy nikox bo'yicha rezolyusiya konsensus yo'li bilan qabul qilingan, unda bolalar, erta va majburiy nikox (turмуsh qurish) tugatish uchun asosiy sabablari va javob choralari ta'kidlangan. Erta nikohlarni ta'qiqlashga qaratilgan qonunlar qabul qilinishi va chora-tadbirlarning amalga oshirilishi, global miqyosda bunday amaliyot tabora qisqarishiga qaramay hanuzgacha yuqoriligicha qolmoqda. Jahonda 18 yoshga to'lmagan har bir beshinchi qiz rasmiy yoki norasmiy nikohdan o'tgan, 15 yoshgacha bo'lganlar orasida bu ko'rsatkich 5%. Rivojlanish darajasi past bo'lgan davlatlarda bu ko'rsatkich o'ta yuqori bo'lib 36%ni, xususan 15 yoshgacha bo'lgan qizlar orasida esa 10%ni tashkil etmoqda.

Ba'zi insonlar Islom dini qizlarni barvaqt uzatishga chaqiradi, degan noto'g'ri tushunchada yuradilar. Bu – asossiz gap. Islomda hali balog'atga yetmagan, turmushga tayyor bo'lmagan o'smir qizlarni uzatish yoki nikohlash lozim, degan gap yo'q. Hatto balog'atga yetgan, jismoniy tarafdin turmushga tayyor yigit, agar oilani boqa olmasa, uning uylanishi shart emasligi aytiladi.

Ta'kidlash kerakki, hozir shifokorlar 16–17 yoshli qizlar turmushga tayyor emasligi, homiladorlik va tug'uruq holatida qiynalib qolayotganini aytib, ularni 19–20 yoshlarida turmushga berishni, yigitlarga 20–22 yoshlarda uylanishni tavsiya qilishmoqda. Ikki yosh rasmiy nikohdan o'tish uchun to'ydan bir oy oldin joylardagi Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish (FHDYO) idoralariga ariza topshiradi. Shunda ularga tibbiy ko'rikdan o'tish uchun yo'llanma beriladi. Tibbiy ko'rik varaqasi to'ldirilgan holdagina fuqarolarning rasmiy nikohi qayd etiladi. Kelinkuyovlarni to'ydan oldin majburiy ravishda tibbiy ko'rikdan o'tkazish talabi bejiz qo'yilmagan. Navnihol yigit yoki qiz yashirin tarzda kechayotgan biror dardga chalingan, uni o'zi ham sezmay yurgan bo'lishi ehtimoldan holi emas. Kamqonlik, yurak-qon tomir, buyrak hastaliklarini davolamay turib homilador bo'lish nogiron bolalar tug'ilishiga olib kelishi hayotda ko'p isbotlangan. Xastaliklarni oila qurishdan avval davolash oson. Davlatimiz yaratayotgan bu kabi sharoitlar sog'lom turmush tarzini shakllantirish orqali oila mustahkamligini ta'minlashga qaratilgan. Zero, oilada yigit va qiz o'z vazifa va mas'uliyatlarini ado etishlari, sog'lom zurriyotlarni dunyoga keltirishlari uchun avvalo o'zlari sog'lom bo'lishlari kerak. Hozirga kelib tibbiy ko'rikning ahamiyatini aksariyat ota-onalar tushunib yetdilar. Ammo shunday bo'lsa-da, "Hali turmushga chiqmagan yosh qiz turli yo'nalishdagi shifokorlarga uchrab yurishining nima keragi bor?" deb tor mulohaza yuritadiganlar ham yo'q emas. Ana shunday fikrlash sababli tibbiy ko'rikning talab darajasida o'tkazilishiga e'tibor bermay, giyohvandlikka

berilgan yoki nasliy kasalligi bo'lgan kuyovga uzatish oqibatida baxtsiz qolgan qizlar, pushaymon chekkan ota-onalar hayotda uchrab turibdi. Aksariyat erta oila qurgan qizlarda kamqonlik, kamquvvatlik kuzatiladi. Bu hol kelinlarning uzoq vaqt bo'yida bo'lmasligi, homiladorlik og'ir kechishiga, go'daklar nobud bo'lishi yoki nogiron tug'ilishiga, tug'uruqdan keyingi turli asoratlarga, hatto bepustlikka olib kelishi mumkinligini shifokorlar ta'kidlaydi. Payg'ambarimiz (alayhissalom): "Ilm talab qilish har bir musulmonga farzdir", deb ta'kidlaganlar (Bayhaqiy rivoyati). Zaruriy ko'nikmalarni egallamay, bilim olmay turib turmushga chiqqan qiz ayol, rafiqqa, ona, beka, jamiyat a'zosi sifatidagi vazifalarini to'kis ado etishga qiynaladi. Yoshlar 9 yil o'rta umumta'lim maktabi, undan so'ng litsey va kollej ta'limini olishlari shart. Zero, dinimiz ta'limotlariga ko'ra ilm olish, ma'rifatli bo'lish, hayot uchun zarur bo'lgan barcha ko'nikmalarni o'rganish har bir qiz bola uchun ham farzdir. Bordi-yu, shundan oldin turmush qursalar, o'qish ham chala, oila yumushlari ham, uy bekaligi va boshqa ishlar ham chala bajarilishiga yo'l ochilgan bo'ladi.

Muhimi, ilmi va kasb-hunarli ayolgina farzandining komil inson bo'lishiga intiladi. Turmush qurish, oila tebratish va farzand tarbiyasi kabi muhim ishlarda diniy va milliy an'analarimizga rioya qilish, oila va nikoh borasida davlatimiz chiqargan qonun-qoidalarga qat'iy amal qilish zarur. Afsuski, hozirgi kunda ba'zi chalasavod kishilar o'zboshimchalik bilan yuqorida aytilgan nikoh shartlari bajarilishini so'rabsurishtirmay, boz ustiga, yoshlarga oilada er va xotinning haq-huquqlarini, taloq masalalarini tushuntirmasdan, kelin-kuyovlarga nasihat qilmasdan, yengil-yelpi shar'iy nikoh o'qimoqdalar.

Erta turmush – bu shaxsning yetarli darajada jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan yetilmasdan turib nikoh qurishi yoki turmush qurishga majbur bo'lishidir. Odatda bu holat voyaga yetmagan yoki hali mustaqil hayotga tayyor bo'lmagan yoshlar orasida uchraydi. Ko'pincha qizlarning juda yosh, ya'ni o'smirlik davrida turmushga chiqishi erta turmush deb ataladi.

Erta turmush ko'plab ijtimoiy va psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday holatda yoshlar hali hayotiy tajriba va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga to'liq ega bo'lmaydi. Natijada oilaviy nizolar, psixologik bosim, ta'limni davom ettira olmaslik kabi muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Shuningdek, erta turmush qizlarning ta'lim olish imkoniyatini cheklaydi. Ta'lim olish esa shaxsning rivojlanishi, kasb egallashi va mustaqil hayot qurishi uchun muhim omil hisoblanadi. Shu sababli ta'lim muassasalari, maktab psixologlari va ota-onalar yoshlar o'rtasida erta turmushning salbiy oqibatlari haqida tushuntirish ishlarini olib borishi muhimdir.

Maktab amaliyotchi psixologi o'quvchilar bilan suhbatlar, treninglar va psixologik mashg'ulotlar o'tkazish orqali ularning kelajak rejalari, ta'lim olish va kasb

tanlashga bo‘lgan qiziqishini oshirishi mumkin. Bu esa yoshlarning o‘z hayotini ongli ravishda rejalashtirishiga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, erta turmush yoshlarning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan muhim ijtimoiy muammolardan biridir. Shu sababli yoshlar o‘rtasida tushuntirish ishlari olib borish, ularni ta’lim olishga va kelajak rejalari haqida o‘ylashga undash muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
3. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
4. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
5. Hasanboyeva O. Pedagogika. – Toshkent: Fan, 2012.
6. Abdullayeva Q. Bolalar va o‘smirlar psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2016.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Oila kodeksi”. – Toshkent, 2019.
9. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent, 2004.
10. Norboyev S. Ta’lim va shaxs rivoji. – Toshkent, 2021.